

ները՝ ներս կանչել տուաւ ու ըսաւ թէ այն երկու կէտերը դուրս հանեն կառկին մէջէն ու Կերայի եկեղեցւոյն վրայ անցընեն: Ըսածնուս՝ վկաներ ունինք: Մերք գանգատ ըրինք վերա-տեսչութեան, հոն անանկ խորհուրդ տուին, որ մեր ձեռքը պահենք արդեալ գումար մը՝ մինչեւ որ բանը գերադրելութիւնը որոշէ: Մեր քովն ասանկ բան չէ հանդիպած մինչեւ հիմայ, ու երանք թէ աս ալ չհանդիպէր: Կը ծանուցանենք, որ պատարագի զգեստով թաղեցինք զողորմած հոգին, ու զգեստներն ալ եկեղեցւոյն էին: Ան ալ գիտանք, որ եկեղեցւոյն այն 50 ֆիդրին գեաւ 1772ին յանձնած էր հանգուցելոյն, բայց երեք խորհրդական վկաներու առջեւ տուած ըլլալուն՝ անդորրագիր չէ տուր: Գերդաստանը հիմակ ասոր ալ չի հաւատար: Գոնէ մտածէին թէ պատուելի Ա. Եակոբն իրենց մարդն է. եւ իրենց փեսայ չ'ուզեր: Կը համարին թէ — որովհետեւ իրենք գէշ են — ամեն մարդ գէշ է: Պատուաւոր մարդու չհաւատացողին ոչ ոք հաւատք կ'ընծայէ: Աս ամեն բան գրեցինք որ գիտնաք: Որովհետեւ կ'ըսեն թէ, գերադրելութեանդ պիտ'որ գան մեր վրայ գանգատ ընելու: Տիրացու Անտոնը կը գանգատի, թէ երբ տիրացու Աստուածատուրը տիրացութենէն ելաւ, ողորմած հոգին զինք բերաւ որ տիրացութիւն ընէ, խօսքն այնպէս էր, որ այն երկու ոսկին՝ գերադրելութեանդ հրամանին համեմատ ինքը — տիրացու Անտոնը — ընդունի: Այն միջոցին տէր Անտոնը հիւանդ ըլլալով ստակը չ'ստանանց ու մնաց իրեն քով: Հիմակ գաս ալ կուրսանաւ: Նշոյպէս գերադրելութեանդ հաստատած երրորդ ստակն ալ չեն ուզեր տալ, անոր համար զողաքը սորվեցուցած է: Ասիկայ մեզի վերաբերեալ բան չ'ըլլալով՝ չ'ըրանք իրենց մէջի անմիաբանութիւնը դադրեցընել. այնչափ միայն ըսինք, որ գերադրելութեանդ կը գրենք: Ինչպէս որ Հրամաններդ կարգադրէք, այնպէս կ'ընենք: Մեղք է որ Անտոնին բան մը չտրուի. որովհետեւ բաւական աշխատած է ողորմած հոգւոյն տօնն. եւ իրեն տիրացութեան պաշտօնն ալ աղէկ կատարած է:

Նամակը կը վերջացուի այն խնդրանքով, որ իրենց քահանայ մը խրկուի: Նշոյպէս խորհուրդ կը խնդրեն, որ ինչ ընեն եկեղեցւոյն տանիքը, որովհետեւ կը բաղձան՝ որ ժամը ծախուի, եւ այն:

Կարեւոր համարեցայ, աս նամակին համառոտութիւնը մեր ընդունիլը դնել, վասն զի

թերեւս ընթերցողներէն շատերը դժուարաւ հասկընան անոր բովանդակութիւնը:

Եւ որովհետեւ՝ ինչպէս կ'երեւայ, այս նամակին բովանդակութեանը վրայ Եղիսաբեթուպոլսոյ եկեղեցական վարչութիւնը կամ ուղղակի պատասխան տալ չէ ուզած, եւ կամ բովանդակութիւնն անտես ընելով՝ իրեւ թէ անոնց վրայ տեղեկութիւն առնուլ ուզած չէ — անոր համար, նորէն կը հարցընէ ու կը հրամայէ Սիրվիդի առաջնորդութեան թէ ինչ ըրած են քահանային ստացուածքն ու եկեղեցւոյն սպաները: — Պիրովը՝ յանուն հասարակութեան, վերջգրեալ նամակը քիչ մը փոփոխութեամբ գրեթէ կը կրկնէ:

(Ընթերցելի)

ՅՈՎԷ, ԱՆԾԾԻ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ԲԹԻՅԱ ՏՈՒՔԻ. ՅԱՆՈՐ ՏՈՒՔԻՆՏԵՆ

Ինուրբիւր բժշկութեան երկու հայ վերածննդները, Տոքթ. Սերվիլէն Եֆէնտին եւ Տոքթ. Գասպար պէյ Սինապեանը ծանշալէն վերջը, Կոստան է ծանշալ նաեւ Տոքթ. Եակոբ Տափուտեանը, որ գրեթէ վերոյիշաներուն չափ սատար հանդիսացաւ Թուրքիոյ բժշկութեան բարգաւաճման, դարուս առաջին կէսին: Զազու 20 տարի առաջ անհետացած, դեռ շատերուն ծանօթ այս դէպքը, սերած է Գաղատացի հայ ընտանիքէ մը, որ անցեալ դարու վերջերքն Կ Պոլիս հաստատուելով, կը յառաջագործ տակաւ եւ «Տափուտեան», անունով Ազգին ու Պետութեան կ'ընծայէ Նշանաւոր գաւառներ:

Իբրանիի առաջին կառավարիչ հռչակաւոր Կարապետ Տափուտ փաշային հորեղբորդի էր Բժիշկ Եակոբ Տափուտեան, ընկի Կ. Պոլսեցի, որուն ծննդեան ճիշդ թուականն յայտնի չէ թէ եւ, բայց զինքը ծանցող արժանահաւան անձերու աւանդութիւններէն կ'եզրակացընեմ, թէ ծնած ըլլալու է 1812 — 1814 թուականներուն:

Եակոբ Տափուտեան, մանկական հասակի կրթութիւնը կը ստանայ Կ. Պոլսի, յետոյ կը խրկուի Ձննաթիկ, Մխիթարեանց Գալուղը, ուր բաւական ժամանակ մնալով ու պատրաստուելով բժշկական արուեստին գիտութեանց, 1832 կամ 1833ին կը սկսի աշակերտիլ Փիլաի բժշկական Համալսարանը:

Հինգ կամ վեց տարի ժրգան աշխատութեամբ շարունակելով՝ իբր 1837ին կաւարտե իւր ուսանողութիւնը եւ յաջողակ քննութիւններով կը պսակի Յոբէոր - Բժիշկ Փիզայի Համալսարանէն, ուր այն ատենները կամ քիչ յետոյ, կ'աշակերտէին նաեւ Սերվիլէն եւ Սինապեան:

Յէր իւր վկայականին, քիչ մը ատեն եւս կը մնայ նա Խաւքիա, յետոյ կ'երթայ Փարիզ, ուր մէկ երկու տարի երեւելի բժիշկ վարպետներու քով աւելի կատարելագործուելով, 1839ի վերջերը կամ 1840ի սկիզբները կը դառնայ իւր ծննդավայրը Կ.Պոլիս:

Տօբթ. Յովուսեան Կ.Պոլսոյ մէջ բաւական ժամանակ կը պարապի ազատ բժշկութեամբ. եւ երբ Սինապեան ու Սերվիլէն եւրոպայէն գալով կալածա՝ Սէրայի բժշկական վարժարանին մէջ կը սկսէին դասախօսել (1845, 1846), ինքն ալ քանի մը տարի վերին, ասոնց միջնորդութեամբ, իբր 1850ին կամ 1851ին հոն դասատու կը կարգուի հանգուցեալ Բալէօլի բժիշկին տեղ:

Կ. Պոլսոյ բժշկական վարժարանին ամենէն փայլուն ատենն էր, որ եւ եւրոպայի Համալսարաններուն հետ կրնար մրցիլ. եւրոպացի գիտնական Բուֆֆէստօններու լուրջ հակողութեան ներքեւն էր, մեծաքայլ կը յառաջդիմէր, եւ իւր յառաջդիմութիւնը մեծ մասամբ պարտէր քրանաթոր տընութեանց հայ դասատուներու գերընտիր խմբին, զոր Յովուսեանի հետ կը կազմէին, Սինապեան, Սերվիլէն, Ալանեան, Կրճիկեան եւ այլք:

Տօբթ. Յովուսեան կ'աւանդէ Մարդագաղմութեան (anatomie) ձիւղը, որուն մէջ

ներհոն գիտնականի եւ ճարտար ուսուցչի ճշմարիտ համբաւը վաստկելով հանդերձ, պատճառ կ'ըլլայ նաեւ վարժարանին մէջ մուծանելու գանազան բարեփոխութիւններ, զորս կը պահանջէր բժշկական ուսման այս ամենակարեւոր ձիւղը: Տեսական դասերու կը խառնէ գործնականը, մեծ զարկ եւ զարգացում կուտայ դիագնոստիկան (dissection), առանց որոյ յայտնի է, թէ կարելի չէ բնաւ սորվիլ մարդակազմութիւն:

Բ Ժ Ի Շ Կ Տ Ո Ւ Թ. Յ Ս Վ Կ Ո Ր Տ Ս Վ Ո Ւ Տ Ե Ա Ն

Հուսով հռչակաւոր կ'ըլլայ, եւ այնուհետեւ Տօբթ. Յովուսեան մականունով կը ճանչցուի Կ.Պոլսոյ առաջնակարգ վերահասներէն (chirurgien), ինչպէս կը պատմէր մեզ վերջերս, իւր այն ատենի աշակերտներէն ծերունին Տօբթ. Յակոբ Պէյ խանտանեան: Իրիմու պատերազմին պատճառաւ Կ. Պոլիս վաղթած եւրոպացի բանակներու բժիշկները, երբ 1856 փետրուար 15ին, նախաձեռնութեամբ հոլանտացի Տօբթ. Բինքոֆի, կը միաբանէին ու կը հաստատէին Կ. Պոլսոյ կայս. բժշկական ընկերութիւնը, Տօբթ.

Յովուսեանն ալ միայն այն նորակազմ ընկերութեան առաջին ծափահարողը կ'ըլլայ, այլ եւ առաջին հայ անդամակիցը, որ կ'ընտրուէր 1856 Մարտ 29ին, իրեն հետեւող ունենալով Սերվիլէն, Սինապեան, Փոլիովիչ, Մոզես, Բուսինեան, Բարունակ պէյ բժիշկները, որը նոյն տարին հետզհետեւ անդամ կ'ըլլային, ինչպէս կը կարգանք բժշկական ընկերութեան հին Ատենադպրութեանց մէջ¹:

¹ Կ. Պոլսոյ կայսերական բժշկական ընկերութիւնը ներկայ տարւոյս փետրուար 15ին կը լաւացնէ իւր հաստատ

ջոկատի մը գլուխն անցնելով, կ'երթայ զսպել քէսրուանի պատասխանութիւնը, որուն մէջ թէեւ կը վերաւորուի, սակայն գիւցազնաբար կը յաջողի, ինչպէս կը պատմեն մեզ այժմ այն բազմաթիւ թղթակցութիւնները, որք այն ատեն Միւսանէն կ'ուղղուէին Եւրոպական մամուլին, եւ կը թարգմանուէին Կ.Պոլսոյ թերթերուն մէջ, մանաւանդ Վարդան Ժաշայի եւ Կարապետ Իւթիւճեանի լրագիրներուն մէջ¹։

Իւր այս զինուորական պաշտօնով մեծապէս յոգնած, եւ պատրիարքի մէջ առած վերքերէն հիւանդացած², Տափուտ կը վերադառնայ Կ.Պոլիս 1862ի վերջերը, որ ատեն կը ծագէին Զէյթունի համառաւար խռովութիւնները³, եւ Ներսէս Վ. Վարժապետեան (յետոյ Պատրիարք Կ.Պոլսոյ) Ազգ. Վարչութեան կողմանէ Կիլիկիա եւ Զէյթուն կը իրկուէր, իրեւ հրապարակ խաղաղութեան⁴։

1863 Սեպտեմբերին, մինչ Կ.Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանը իւր 1860ի Սահմանադրութեան վերստին տրեացած, իւր ժողովներն ու վարչական մարմինը կը վերականգնէր, նոյն ատեն կ'աթոռիկեայ Հայոց Պատրիարքարանն ալ իւր հասարակութեան ազգային գործոց կանոնադրութեան համար կ'ընտրէր Վարչական Եւսեմիանցի մը Ատենապետութեամբ Սինապեան Տղթ. Գասպար պէյի, որուն կ'ընկերակցէր նաեւ Տղթ. Տափուտ⁵։ Տղթ. Տափուտ շուտով սակայն կը թողու. այս պաշտօնը, ընդունելու համար աւելի կարեւոր, աւելինուրական պաշտօն մը, զոր Կառավարութիւնը կը յանձնէր իրեն։

Զէյթունի վերոյիշեալ խռովութեան պատճառները քննելու եւ այս մասին հարկ եղած կարգադրութիւնները անօրինելու պաշտօնով, Օսմ. Կառավարութիւնը 1863ին կը կազմէր Եւսեմիանցի մը, որուն անգամ կը կարգէր նաեւ Տղթ. Տափուտ⁶ Եւսեմիանցիին, Տղթ. Տափուտ Եւսեմիանցիին միւս անգամներուն հետ, որք էին Շահին պէյ, Սարգիս Ազաբէկեան, Փրանսազի մը եւ այլք, նոյն տարւան Գեկտեմբերին կը մեկնի կ'երթայ Զէյթուն, ուր շարունակ 10 ամիս անխնդ եւ

անձանձիւր աշխատելով, ազգային ջերմ սիրով վառուած, նախաձեռնարկ կ'ըլլայ այնպիսի կենսատիկ բարեկարգութեանց, որք թէեւ լիովին գործադրուէին, այն օրէն այսօր, Զէյթուն կամ հայաբնակն Ուրիա միեւնոյն խաւար եւ խեղճ վիճակին մէջ չէր տուպտեր։

1864 Հոկտեմբերին Տղթ. Տափուտ քննիչ Եւսեմիանցիին հետ Զէյթունէն կը դառնայ, եւ յաջորդ տարին ամառը բնակելով Բաթիպէ, կողմներու առողջապահական առժամանակեայ Եւսեմիանցիին դեր - նախագահ կ'ընտրուի, եւ քոլէրայի համաճարակի ժամանակ իբրեւ բժիշկ կ'ունենայ շատ աղքեցիկ դեր մը, զոր գուշակելու համար՝ հերթէ կարգադրութիւնը կը կրեն եւ հրատարակուած են այն ատենի Մաթիին մէջ, ահաւասիկ։

“... Խմբագիր ” Մաթի ” լրագրոյ։

Կը խնդրէր որ յետագայ յայտարարութիւնը շեր պատուաւոր թերթին մէջ հրատարակելու բարեհաճէր։

Առ խմբագիր Եւսեմիանցիին հարգելով Եւսեմիանցիին Եւսեմիանցիին հարգելով։

Իմաց կը տրուի արգոյ հասարակութեան, որ այն ընտանիքները՝ որոնք իրենց կահ կարասեօք Մեծ կղզին կու գան բնակելու, հոն ելնելու եւ բնակելու կարող ըլլալու համար, պարտին ունենալ յայտագիրը առտորդուած իրենց բնակած տեղոյն առողջապահութեանը հսկող բժիշկէն, հաստատելով որ ատեն օրէ ի վեր քոլէրա հիւանդութեան եւ ոչ մէկ դեպք մը իրենց անը մէջ երեւցած է⁷։

16.28 Յուլի 1865

Մեծ կղզի

Փոխանորդ Եւսեմիանցի
Տղթ. Տափուտ

1867ին Նորինտիւր Պատրիարք - Կաթուղիկոս Հասուն Գեղապետաւոր Եւրոպայէ դարձին Կ.Պոլիս առաջնորդելու համար, Տղթ. Տափուտ Օսմ. Պետական կողմանէ յատուկ պատուիրակ կը կարգուի⁸ եւ կը իրկուի Վառնա պատրիարքին ընդառաջ, այս թուականէն վերջը մինչեւ 1876 շարունակ, իւր անունը կը կարգանք կաթուղիկէ Հայոց ազգային ժողովներու գլուխը, ինկերակցութեամբ Զափի Եովհաննէսի, Սարգ. Եովհաննէսի, Վարդան Ժաշայի, Սինապեան Գասպարի, Պետան Եւսեմիանցիի, որոնց մէջ Տղթ. Տափուտ, Պետան պէյի հետ ի միասին շատ երեւելի կը հանդիսանայ Հա-

¹ Մեծ թիւ 465, 466, 467 եւ 29 Սեպտեմբեր 1862։

² Մաթի թիւ 554, 22 Սեպտեմբեր 1862։

³ Մաթի, 2. Պետիք Վ. Ալեքանի, էջ 187-188։

⁴ Մաթի թիւ 556 եւ 563, 6 Հոկտ. 24 Նոյմ. 1862։

⁵ Մեծ թիւ 607, 25 Սեպտ. 1863։ Սեպտ. Սեպտեմբեր

Պետիք, թիւ 711, 5 Հոկտեմբեր 1863։

⁶ Սեպտ. Սեպտեմբեր թիւ 716, 14 Դեկտ. 1863։

⁷ Մաթի թիւ 617, 7 Դեկտ. 1863։

⁸ Մաթի թիւ 701, 21 Յուլի 1865։

⁹ Մեծ թիւ 708, 30 Օգոստոս 1867։

